

ROMSKE RELIGIJSKE REČI I IZRAZI

Vladimir Ž. Jovanović, *Romsko-srpsko-engleski rečnik religijskih reči i izraza*, knjiga časopisa *Tem* br. 1, Romske duše, Univerzitet u Nišu, Niš 2001.

Romsko-srpsko-engleski rečnik religijskih reči i izraza Vladimira Ž. Jovanovića predstavlja sociolingvističko-leksikološku studiju koja je nastala u okviru rada na projektu "Verski život Roma pravoslavaca i muslimana u zapadno-jugoistočnoj Srbiji". U istraživanju ovog domena leksike, Vladimir Ž. Jovanović se u velikoj meri oslanjao na građu koju donose dva dragocena leksikografska dela R. Uhlika¹, kao i na odabrani materijal koji sadrži *Rečnik* T. Petrovskog². No, treba istaći da autor svoja istraživanja nije zasnovao samo na datama koje nude postojeći leksikološki i

¹ *Srpskohrvatsko-ciganski rečnik (Romane alava)* R. Uhlík je objavio 1947. godine u izdanju izdavačke kuće "Svijetlost" iz Sarajeva. Ovaj rečnik sadrži reči iz romskog narečja sa teritorije Bosne i Hercegovine, a delimično i iz susednih dijalekata koji su mu najrodniji. Više od tri decenije kasnije, u izdanju iste izdavačke kuće, pojavio se Uhlíkov *Srpskohrvatsko-romsko-engleski rečnik (Romengo alavari)*. Ovo su jedini rečnici ovakve vrste u našoj sredini. No, i pored toga što oni predstavljaju veliki doprinos izučavanju romskog jezika u našoj sredini, valja istaći da su, s obzirom na ideološke prilike koje su vladale u vremenima u kojima su se pojavili, iz korpusa ovih rečnika u velikoj meri izostale one reči koje imaju bliže religijsko određenje.

² Petrovski Trajko, Veličkovski Bone, *Makedonsko-romski i Romsko-makedonski rečnik*, Worldbook, Skopje 1998.

leksikografski radovi o romskom jeziku na centralno-balkanskom prostoru, nego i na neposrednom proučavanju romske religijske terminologije na osnovu jezičke intuicije i kompetencije govornih predstavnika romskog jezika.

Rečnički fond čine reči gurbetskog dijalekta Roma u Srbiji kao i arlijskog, džambaskog i kovačkog dijalekta Roma u Makedoniji. *Rečnik* sadrži samo one reči koje pripadaju registru religije *strictissimo sensu*. Zastupljeni su termini kako iz govora pravoslavnih Roma tako i iz govora onih koji ispovedaju islam.³ No, pored termina kojima se označava vrhovna božanska sila bilo u pravoslavnoj hrišćanskoj ili muslimanskoj veroispovesti, u *Rečniku* postoje i izrazi koji svedoče ne samo o živoj paganskoj misli i praksi, nego i o prisustvu praznoverja u svakodnevnom životu Roma.⁴

Leksikon sadrži 630 odrednica. Dijalekatske varijante iste reči beleže se pod posebnom odrednicom, npr. *đbl s / m.* "bog", *del s / m.* "id", *dol s / m.* "id.". Isto važi i za tvorbeno i semantički prozirne derivate. U slučajevima kada dve reči međusobno pokazuju minimalna fonološka odstupanja a različite semantičke realizacije, svaka od njih je takođe nosilac posebne odrednice, npr. *devlikanlo* adj. "božanski, božiji" i *devlikano* adj. "bogovski, božanski, božiji; pobožan". Pod posebnim odrednicama uneti su takođe isti oblici koji se u različitim izvorima javljaju kao posebne reči za slične pojmove, npr. *čhorvitalo s / m.* "hodža" i *čhorvitalo s / m.* "sveštenik". Kao nosioci odrednice pojavljuju se i izrazi, npr. *del ma dovaja v* "daje mi blagoslov, blagosilja me", *rudiv tu Devlal* "molim te, Bože!". Uz naslovnu leksemu autor daje gramatičku kategorizaciju a zatim definiciju; uz izvesne reči na-

3 Opštepoznata je činjenica da se Romi na Balkanskom poluostrvu dele na dve velike grupacije: vlašku i tursku (nevlašku), te je sasvim razumljivo da će i religijsko opredeljenje Roma na ovom prostoru naginjati ka veroispovesti matičnih naroda po kojima su ove grupacije dobile ime; shodno tome i leksički fond romskog jezika koji se odnosi na veru nosiće pečat ovih konfesija.

4 I ovaj fenomen uslovljen je svakako istorijsko-kulturološko-sociološkim kontekstom. Naime, Romi se pridržavaju svih religioznih običaja nasleđenih iz prošlosti i njima pridodaju nova iskustva i saznanja, prilagođavajući na taj način svoju religiju normama i običajima sredine u kojoj žive.

vode se i njihove etimologije. Glagoli su navedeni u prvom licu jednine sadašnjeg vremena (budući da romski jezik nema infinitiv), a pridevi u muškom rodu jednine. Slovo *a* u obliku eksponenta uz naslovnu reč ukazuje da je areal date reči ograničen na Srbiju, Crnu Goru i Makedoniju.

Na osnovu analize materijala prezentovanog rečnikom, autoru su se nametnuli izvesni opšti zaključci u vezi s romskom religijskom leksikom. "Unutar religijskog pojmovnika u romskom jeziku", ističe autor, "izdvaja se jedno leksičko jezgro sastavljeno od reči koje su u opticaju na širokom prostoru govorne zajednice bez obzira na veroispovest govornika". To se ogleđa kroz reči kako za apstraktne pojmove (*del* "bog", *devlipe* "božanstvo", *pačape* "vera", *došalipe* "grešnost"), tako i za konkretne (*trušulipe* "krštenje", *kangeri* "bogomolja"); autor takođe zapaža da postoje opšte reči koje označavaju svešteno lice, kao što su *čhorvitalo* i *rašaj*, ali i posebne, npr. *gjabno* – reč označava svešteno lice muslimanske veroispovesti na srpskom govornom području; na makedonskom govornom području za oznaku istog lica koristi se izraz *hodža*. Autor takođe uočava veliku varijabilnost u nazivima za pripadnike pojedinih veroispovesti (*balamno*, *das*, *trušulalo*, *gadžo*, *xristijani* "hrišćanin", *dešenajengo*, *gadžo*, *gomi*, *muslimani*, *xoraxaj* "musliman"). "Kao poslednje uopštavanje", zaključuje autor, "može se izvesti postojanje visoke homogenosti u nazivima za glavne verske praznike kod Roma različitih konfesija. Za Rome hrišćane to su *Patradji* i *Kulunda*, a za pripadnike islama *Bajram* i *Ramazani*."

Osim Rečnika, ova studija sadrži još tri kraće celine: *Uvod*, *Romski jezik* (s podnaslovima: *Fonologija*, *Ortografija*, *Leksika*) i *Romski jezik u južnoslovenskim zemljama*; na kraju studije je navedena bibliografija.

U poglavlju *Romski jezik* autor iznosi opšteprihvaćene činjenice o poreklu i sastavu glasovnog, tvorbenog, leksičkog i akcenatskog sistema romskog jezika i ukazuje na osnovne probleme vezane za proučavanje ovog jezika. U odeljku *Ortografija* autor naglašava da je abeceda koja je uzeta za osnovu rada na sastavljanju glosara uređena prema fonetskom principu. Izuzetak čini dvojako prikazivanje glasa /đ/ zbog njegovog dvojakog porekla. Osim toga, kao različiti, tretiraju se dva srodna glasa /č/ i /kʲ/, jedan iz dijalekata Roma u Srbiji, a drugi iz dijalekata Roma u

Makedoniji. Odbacujući predlog abecede I. Osmanija⁵, koji, pored ostalog, uvrštava i aspirovane glasove u ortografski sistem od 32 znaka, a zanemaruje postojanje glasova /ć/ i /đ/ u romskom jeziku, autor predlaže sledeću abecedu:

Aa Bb Cc Čč Ćć Dd Djdj Dždž Ee Ff Gg Ggjg Hh Ii Jj
Kk Kkj Ll Llj Mm Nn Nnj Oo Pp Rr Ss Šš Tt Uu Vv
Xx Zz Žž

Kratak pregled dijalekata kojim se služe etničke grupe Roma u južnoslovenskim zemljama dat je u poglavlju *Romski jezik u južnoslovenskim zemljama*.

I, da zaključimo: *Romsko-srpsko-engleski rečnik religijskih reči i izraza* Vladimira Ž. Jovanovića odslikava u izvesnoj meri ulogu religije u svakodnevnom životu romske populacije s jezičkog aspekta. Ova studija predstavlja još jedan doprinos sveukupnom proučavanju romske kulture i jezika u našoj sredini. Od velikog je značaja kako za same Rome tako i za sredinu u kojoj oni žive. Rečnik, koji zauzima centralni deo ove studije, ne pretenduje na iscrpnost (kako to i sam autor ističe), ali predstavlja solidnu osnovu za dalja proučavanja ovog sloja leksike romskog jezika.

⁵ I. Osmani, Glasovni sistem u romskom jeziku, *Cigani/Romi u prošlosti i danas*, Naučni skupovi, knj. XCIII, Odeljenje društvenih nauka SANU, Komisija za proučavanje života i običaja Roma, knj. 3, Beograd 2000, 144.